

Бу эса, айниқса, босма нашрлар веб-саҳифаларини сифат ва мазмун жиҳатидан мунгазам бойитиш ва янгилаб боришни кун тартибдаги муҳим масалага айлантирмоқда.

Интернет журналистикасига доир масалалар жаҳон амалиётида атрофлича ўрганилганини ҳисобга оладиган бўлсак, бу биринчи навбатда, мустақилликка эришиб, ўзининг ривожланиш йўлини танлаган Ўзбекистон учун ўзига ҳос аҳамиятга эга бўлиб, интернет журналистикасининг ўзига ҳос хусусиятлари ва ривожланиш асосларини ўрганиш соҳа тараққиёти учун хизмат қилади.

Барча мамлакатлари бирлаштирувчи асосий сабаб, биринчи тадда, глобал ахборот инфратузилмасининг пайдо бўлиши билан боғлиқ. Ўзбекистон журналистикаси медиатизилмасига чуқурроқ назар ташланса, интернет журналистикаси ва миллий контент масалалари алоҳида эътиборга эга эканлиги яққол кўзга ташланadi.

Борот майдонида интернет биринчи ўринга чиқиб кетмоқда. У газета, телевидение, радио имкониятларини ўзида жамлади. Фуқаролик журналистикасининг ривожланишига йўл очди.⁶⁶ Мазкур жараёнда бу майдонда босма нашр, телерадиоканал ҳамда интернет ўртасидаги рақобат кучайди. Улар яшаб қолишга интила бошлади. Шундай шароитда газета, телерадиоканаллар яшашнинг янги усулини топди, яъни газета ўзининг электрон наشريни, телерадиоканаллар эса эшитириш ва кўрсатувларини интернетга жойлади, ўз сайтларига эга бўлди.⁶⁷ Республикамиздаги веб-нашрларнинг ривожланиш динамикаси қуйидагича акс этган:

1. Аъганавий оммавий ахборот воситаларининг веб-сайтлари пайдо бўлиши (2005–2010);
2. Интернет медианинг ривожланиши (2010+) билан узвий боғлиқ.

- Илк веб-сайтларнинг истеъмолчилари жуда камчилиكنи ташкил этган. Бунинг бир неча сабаблари мавжуд:

- минтақада тармоқнинг хали барча хонадонларга кириб бормаганлиги;
- одамлар электрон ОАВни анъанавий ОАВдек қабул қилмаётгани ҳамда доимий фойдаланишга мослашмагани;
- аудиториянинг электрон ОАВ сайтлари мавжудлигидан бехабарлиги;
- интернетдаги ОАВнинг анъанавий ОАВдан фарқ қилмаслиги;
- сайтга жойлаштирилган маънавий-матрийфий мавзудаги материаллар маъно-мазмуну ва таъсир кучини оширишда янгича ёндашува, услуб ва аъёнларнинг етишмаслиги;
- тармоқдан фойдаланишнинг пудллиги.

Булардан ташқари, бизнинг шароитда одамлар ахборотни аънавий ОАВ орқали олишга кўпроқ ўрганган. Электрон журналистика ҳали тўла умумлашмаган. Оммалашувдаги муаммолар қаторида тармоқдаги сайтларга айрим камчилик ҳамда мураккабликлардан ҳам кўз юмиб бўлмайди.⁸⁸

⁶ Засурский Я. Дизайн, конвергенция и дампсификация журналистики. – Москва: Вестник МГУ, 2004. № 4. – 175.

Здоровега В.И. Слово тоже есть дело. – Минск: Наука, 2001. – С.102.

Waters E., Malcolm M. Globalization. – London: Routledge, 1995. – P.2.

Ўзбекистонда интернет журналистикаси ривожлангач, аънанвий ОАВ тармоқ имкониятларидан кенгроқ фойлана бошлади. Шунингдек, тармоқдаги мавжуд журналистик сайт операторлари тармоқ журналистикаси фаолиятини тейанроқ тушунди.⁶⁹ Натижада интернет ОАВда янгилликлар кузатилди. Масалан:

- веб-сайтларнинг қўриниши ўзгарди;
- аудитория билан мулоқотни ўрнатадиган махсус чаг, форумлар ташкил этилди;
- ўқувчиларни қизиқтирадиган интерактив дастур, долзарб мақолалар қўйлади.

- минтақада интернетга бўлган талаб кучайди; қўнғир сарғидаги қисмлар — мамлакатимизда ахборот технологияларини ривожлантиришга қаратилган ҳаётимиздаги ўзгаришлар; қизил сарғидаги қисмлар — ахборот ресурслари ва ахборот хужжатлар қабул қилинди; қўнғир сарғидаги қисмлар — интернет бошқа коммуникация воситаларига нисбатан тез оммалашди; қизил сарғидаги қисмлар — интернет орқали ахборот арзон нархда чиқарила бошланди ва ахборот ресурслари ва ахборот хужжатлар қабул қилинди; қўнғир сарғидаги қисмлар — миллий ахборот медиа бозорига осон кириб бора олади; қизил сарғидаги қисмлар — миллий ахборот медиа бозорига осон кириб бора олади.

Минтакада фаолият кўрсатаётган ОАВ сайтларида тезкорлик етишмайди. Қалқаро интернет журналистikasi талабларига мувофиқ соатига камида унга хабарот ёки материал жойлаштирилмаган сайт онлайн медиа хисобланмайди.

Барчага аёнки, электрон нашр мақолалари босма нашрдан фарқ қилиши билан Интернет газеталарида оз сўз, қизикарли маълумот ва тахлил бирламчи ҳисобланади.⁷⁰ Чунки ўқувчи янгиликни тез олишга интиломда. Бу эса Интернетга эҳтиёжн оширмоқда. Аслида, ҳар қандай веб-сайтнинг ахборот бераётганидан асосий ҳисоб шундаки, унинг қўлини муҳим жиҳатининг ахборотнинг фаолияти тизимли ва самарали йўлга қўйилиши зарур.

**АХБОРОТЛАР ТАҲЛИЛИДАН ҲИМОЯЛАНИШДА
МИЛЛИЙ МАНФААТЛАР УСТИВОРЛИГИ**

М. САИДОВА,
УЗДЖТУ ўқитучиси

Глобаллашув жараёни дунё ҳамжамиятини шиддат билан кечаётган аҳборот замонига олиб келди. Замон давлат бошқаруви, сиёсат, иқтисод ва одамларнинг

Рэндалл Д. Универсальный журналист. - Алматы. 1996. - С. 18.

Калмыков А., Коханова Л. Интернет-журналистика – Москва: «Российский институт журналистики», 2008. С. 18.

оддий турмуш тарзида ҳам ахборотдан самарали фойдалана билиш тажрибасини тақозо этмоқда. “Хабарнинг ўзи воситадир”, дейди канадалик тадқиқотчи олим Маршалл Маклюэн. Дарҳақиқат, ахборот мазмун-моҳияти жиҳати билан дунё ОАВларини психологик таъсир воситасига айлантирди. Оқибатда оммавий ахборот амалда ўз мазмунидан ажралиб, шаклан кўпроқ таъйик ўтказувчи омил бўлиб қолмоқда.

Давр шиддати, коммуникация технологияларининг чексиз имкониятлари аудиторияни хилма-хил ахборотларга “қўмиб” ташлади. Таҳлил қилиш кўникмасига эга бўлмаган аудитория ахборотни қандай бўлса, шундайлигича қабул қилишга кўникиди. Шу боис жамият руҳияти кўп жиҳатдан оммавий ахборот воситаларининг фаолиятига беvosита боғлиқ бўлиб қолмоқда.

Замонавий ахборот воситаси бўлиш Интернет имкониятлари журналист фаолиятига эркинлик яратибгина қолмай, бир қанча жиддий муаммоларни соҳа ходимлари олдига қўндаланг қўйди. Интернет тизимлари ахборот олиш ва узатиш билан қиёяланмай, халқлар ўртасидаги муносабатларни бошқаришда ўзини намоён этмоқда. Бу ҳолат айниқса, манфаатдор тарафларга жуда кўл келмоқда. Масалан, оддий суратларнинг фотомонтаж усули ҳам аҳоли кайфияти, руҳиятини белгилаб бера олади. Давлатлар миқёсидаги сиёсий аҳамиятга эга муҳим учрашувлар акс эттирилган суратларнинг сохталаштирилиш ҳолатлари бунга яққол мисол бўла олади. 2017 йилнинг октябр ойида Афғонистон давлат раҳбарияти ва АҚШ ҳарбий қўмондонлиги ўртасида бўлиб ўтган учрашув суратларининг фотомонтаж қилингани учрашув жойи Гўёки Афғонистон ҳудудида дахлдор бўлган бинода ташкил этилгандай кўрсатишга уриниш ҳолати манфаатдор тараф ҳисобига амалга оширилганидан далolat беради⁷¹. Акс ҳолда, Афғонистондаги кескин жиддий вазиятнинг юзгага келишига сабаб бўлаётган тараф ушбу сиёсий учрашув аслида АҚШ ҳарбий базасида бўлганлигини сир тутмаган бўлар эди.

Сохта ахборот тарқатиш ахборот-психологик таҳдиднинг бир кўринишидир. Айниқса, рақамли тенгсизлик муаммоси ҳуқуқронлик қилаётган хозирги замонда ахборот тарқатишнинг бундай усули айрим давлатлар манфаатларига хизмат қилмоқда. Замонавий ахборот технологияларига эгалик қилувчи давлатлар яъни тадқиқотчилар таърифи билан айтганда дунё ҳамжамиятида “олтин миллиард” макомига эга мамлакатларнинг базилари технологик имкониятларини фақат ўз манфаатлари йўлида ишлатишга киришган⁷². “Олтин миллиард” тарқибда бўлмаган давлатларнинг ахборот воситалари ўз нашр майдони, эфир ва виртуал кенгликларини етакчи манбалардан олинган хабарлар билан тўдиришга мажбур. Чўнқи, аудиториянинг ахборотга бўлган эҳтиёжини қондириш, ахборот узатишдаги мавжуд имкониятлардан унумли фойдаланиш ахборот воситасининг “янаш учун кураш” тарзини тақозо этади.

Юқоридаги фикрлардан келиб чиқиб шунини айтиш мумкинки, турли давлатларнинг оммавий ахборот воситалари ўртасидаги халқаро ахборот алмашинуви мувозанати кўпол ва жиддий равишда бузилган. Бу “олтин

⁷¹ www.bbc.co.uk/news/amp/world-asia-41734529, https://ichef.bbci.co.uk/news/695/cereprodb/11572/production/_98462017_afghan-composite.jpg

⁷² Муминов Ф., Братов Ш., Очип ахборот тизимларида ахборот-психологик хавфсизлик, Т.: ЖИДУ, 2010.

миллиард” жамияти фикрлари, баҳолари, ғояси ва кадриятларининг бутун дунё бўйлаб ёйилишига сабаб бўлди. Хаттоки, қадимдан бетаҳрор маданият ва кадриятларига эга бўлган давлатлар ҳам уларнинг ахборотига эҳтиёж сезишни табиий ҳолга айланди. Бу давлатлар ўз фуқароларини ташқи ахборот босимидан ҳимоя қилмас экан, бир неча ўн йиллар ўтиб, сайёраимиз экологисига ўнглаб бўлмас даражада зарар етиши тайин. Жумладан, Ўзбекистон ҳам тўла ҳуқуқ билан шундай ардоқлашга муносиб давлатлар сирасига қиради.

Инсон бутун турли ахборот таъйикларидан психологик ҳимояланмаса, унинг борлиқни объектив англашга бўлган имкониятлари чекланади. У қанчалик мукаммал билим ва тажрибага эга бўлмасин, маълум мақсадга йўналтирилган ахборот таҳдидлари унинг ҳиссий кечинмаларига жиддий таъсир этади. Шу боисдан, ҳозирги пайтда инсон онгини эгаллаш ва шу йўл билан турли хил сиёсий мақсадларни амалга оширишга интилиш тобора кучайиб бормоқда. Чўнқи, бу йўл катта маблағ талаб қилмайдиган, кучли армия ёки қурол-яроғ ишлатмасдан туриб муайян мақсадли натижага эришиладиган йўл эканлиги ҳеч кимга сир эмас. Дунё ҳамжамияти инсон онгига манипулятив таъсир кўрсатувчи қўллардан ташвишга тушмоқда. Унинг таъсир доираси чексиз ва беҳисоблиги билан қуролли қўллардан кескин фарқланади.

Бундай ташвиш, албатта, бизнинг мамлакатимизни ҳам четлаб ўтмапти. Билиб-билмай турли хил оқимлар гирдобига тушиб қолган айрим ёшлар тоҳида ёнғон, бўҳтон ахборотни объектив воқеликдан ажратолмай қолишпти. Табиийки, бундай ҳолат ўз вақтида бартараф этилмас экан, катта ижтимоий зарар кўришимиз ва буннинг оғир оқибатларини тутатиш анча мушкул бўлишини олдиндан англашимиз керак.

Глобал ахборот макони бутун дунё тараққиётига таъсир кўрсатган ва кўрсатаётган омил сифатида эътироф этилади. Эътиборли жиҳати шундаки, давлатларнинг ички ва ташқи ахборот алмашинувига эҳтиёжи ҳам жадал ортиб бормоқда. Шу боис ҳозирги даврда қундалик халқаро муносабатларда ахборот оқимининг кескин ошиши, турли ахборот манбаларидан узатишган маълумотлар бутун дунё халқларига жиддий таъсир ўткази олиши аҳолини ахборот хуружидан ҳимоялаш чораларини қабул қилиш муҳим вазифа эканлигини кўрсатмоқда.

Бундан ташқари, юртимиз ҳаётига доир айрим ноҳилис, тор доирадаги манфаатлардан келиб чиқиб тарқатилаётган маълумотларга жавобан ахборотни глобал миқёсда тарғиб этиш ташқи ахборот хуружларига қарши ўзига хос қалқон вазифасини ўтайди. Бу эса турли геосиёсий манфаатларни кўзлаб амалга оширилаётган ахборот хуружларининг таъсирини қамайтириш ва миллий ахборот макони хавфсизлигини таъминлашнинг муҳим шарти ҳисобланади.

Маълумки, ҳар бир фуқаро ўз шахсий нуктаи назари, қарашлари, маънавий-маърифий, ахлоқий-руҳий имкониятлари доирасидагина фаолият кўрсатади. Ўз олами ҳудудида яшайди ва ташқи дунёга ўз ақли даражасида шахсий муносабатини билдиради. Ҳар бир индивид мустакил инсон сифатида табиий-биологик қамолоти ва руҳий эҳтиёжидан келиб чиқиб ўзига мос ахборотни қабул қилади, унинг атрофида мушоҳада юритади, фикрлайди, шу таҳлиллар асосида ўз ҳулосасига эга бўлади, натижада у шахсий нуктаи назарини шакллантиради.

Ўзбекистонда ахборот ташувуларидан ҳимояланиш жараёни изчил равишда шакллантириб боришга олиб бораётган бир қанча ижтимоий институтлар орқали амалга оширилмоқда. Бунда халқимизнинг бетакрор маданияти, урф-одатлари, қадриятлари муҳим ўрин эгаллайди. Мазкур институтлар давлат ва жамият, жамият ва шахс ўртасидаги ўзвий боғлиқликни таъминлаб берувчи бўлинига айланди. Шунингдек, қарлар тайёрлаш миллий дастури амалга ошириш, миллий анъаналарни ҳаётга қайтариш, мурасозликни тарбиялаш ҳам катта аҳамият касб этади. Ва, албатта, миллий манфаатлар устуворлиги сиёсатини қўллаб-қувватлаш, бу — шахс, жамият ва давлат ижтимоий манфаатларини ҳукукий асоси бўлибгина қолмай, миллиятнинг мавжудлиги, хавфсизлиги ва кафолати ҳисобланади.

GLOBALLASHUV JARAYONI VA AXBOROT XAVFSIZLIGI

*MISOMIDDINOVA,
O'zDJTU o'qituvchisi*

Kishilik jamiyati paydo bo'lgandan beri inson axborot olish, tarqatish va undan foydalanishga ehtiyoj sezib keladi. Albatta, qadimda bu jarayon juda sodda ko'rinishga ega edi. Dunyo taraqqiyot etgan sari u murakkablashib, axborotning jamiyatdagi o'rni yanada oshdi. Ayni paytda mutaxassislar har qanday davlatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasi bilan birga mudofaa qudrati ham axborot tizimi va texnologiyalariga bog'liqligini ta'kidlashmoqda. Shu o'rinda jamiyat hayotining turli sohalarini kompyuterlashtirish, elektron kommunikatsiyalar, elektron ko'rinishdagi ma'lumotlar bazasi, zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish ijobiy natijalar bilan bir qatorda, axborot tizimlariga buzgunchilik maqsadida ta'sir etishni ko'zda tutuvchi yangi "axborot qurolli"ning ta'siri kuchayishiga olib kelayotganini aytib o'tish joiz. Bu esa o'z navbatida, mamlakatimizning axborot resurslari va telekommunikatsiya tarmoqlarini noqonuniy maqsadlarda ishlatishga qarshi himoya choralarini ko'rish va ularning benuqson faoliyatini ta'minlashga da'vat etmoqda.

Bugungi globallashuv davrida axborotga bo'lgan talab har qachongidan kuchayib bormoqda. Shunday ekan, xolis va haqqoniy axborotlarni tarqatish, ommaning bu mahsulotiga bo'lgan ehtiyojini qondirish har qachongidan bugungi kunda dolzarb ahamiyat kasb etadi. Ma'lumki, demokratik jamiyatda ommaviy axborot vositalari, tele-radio kanallar odamlarni xolis va haqqoniy axborot yetkazadigan, gumanistik qarashlar, ilg'or g'oyalarni ifoda qiladigan erkin minbar sifatida e'tibor beriladigan vositadir. Aslida ham shunday. Bugun jahon miqyosida bo'layotgan o'lamshumul o'zgarishlar, iqtisodiy taraqqiyot, ilm-fandagi inson aqlini lol qoldiradigan yangiliklaru ixtirolar barcha-barchasi ommaviy axborot vositalari orqali ma'lum bo'lmoqda. Demak, OAV, matbuot yaxshilikka, ezgulikka xizmat qilmoqda. Lekin, o'tgan asrning oxiri, yangi asr boshida G'arb matbuotida buyurtma asosidagi "ezgulikka" xizmat qilish hollari ham kuzatildi. Ayniqsa, bunday holatni sobiq ittifoq parokanda bo'lgach, uning o'mida tashkil topgan mustaqil respublikalar, xususan, Markaziy Osiyo, ayniqsa, mamlakatimiz bilan bog'liq jarayonlarda uchratish mumkin.

Mutaxassislarning fikricha, hozirda axborot iqtisodiyotning eng serdaromad

manbaiga aylanib bormoqda. AQSH Strategik tadqiqotlar institutining ma'lumotlariga ko'ra, axborot mahsulotiga sarflangan har bir dollar, yuqilg'i-energetika sohasiga sarmona qilingan 1 dollardan ko'ra bir necha barobar ko'p foyda berar ekan. Bu masalaning iqtisodiy jihati. Uning siyosiy jihati xususida gapirganda, axborot orqali shaxsiy manfaatlariga o'ta arzon va qulay yo'llar bilan erishish mumkin deb qaralmoqda. Shu nuqtai nazardan bugungi kunda axborot omili ham siyosiy, ham iqtisodiy jihatdan ayrim kuchlar manfaatiga aylanib bormoqda. Shuning uchun ham yangi mustaqil davlatlarning milliy xavfsizligini ta'minlashda siyosiy, iqtisodiy, harbiy omillar bilan bir qatorda uning axborot bilan bog'liq jihatlari borgan sari dolzarblashmoqda.

Mutaxassislarning xulosalariga qaraganda, rahbarlar, boshqaruv xodimlari axborot bilan ishlashga o'z vaqtlarining 30 foizidan 80-95 foizgachasini sarflashar ekan. Chunki o'z vaqtida va ishonchli axborotga ega bo'lish hamda ularni o'z vaqtida yetkazish va amaliyotda umumiy foydalanish samarali boshqarishni ta'minlashning sharti hisoblanadi. Shundan kelib chiqib, aytish mumkinki, endilikda axborot davlat faoliyatida boshqaruvchilik kuchini sezilarli darajada namoyon qiladi.

Axborot globallashuvi va yoshlar ma'naviyati, har qanday axborot oqimining yoshlar ma'naviyatiga ta'siri xususida so'z yuritganimizda avvalo bu masala zahirida jamiyat va davlatning milliy xavfsizligi yo'taganini nazarda tutish lozim. Zero, bu mavzuda so'z yuritir ekanmiz avvalo ikki masala mavzuning dolzarb nuqtasiga aylanadi: birinchisi axborot oqimi — mafkuraviy tahdid, ikkinchisi — yoshlar ma'naviyati, ya'ni turli xildagi axborotlarga nisbatan yoshlarimizda shakllangan immunitet masalasidir.

Gap shundaki, axborot oqimi o'z mohiyatiga ko'ra ma'lum bir maqsadga yo'naltirilgan bo'ladi. Uning qanchalik yoshlarga ta'sir qilishi uning oldiga qo'yilgan maqsad sari puxta yo'naltirilganligiga bog'liq. Tabiiyki, axborot oqimining salbiy ta'siri, esa ularda shakllangan mafkuraviy himoya tizimining mukammalligi omiliga bog'liq.

Globallashuvning avj olishi millat "chegaralarini" yo'q qilib yubormoqda, ommaviy ma'naviyatni shakllantirishga olib kelmokda. Buning natijasida har bir millatga xos bo'lgan urf-odat, an'ana, qadriyatlar o'z ahamiyatini yo'qotish xavfi yuzaga kelmokda. Bu millatning ma'naviy qashshoqlashuvi sodir bo'lishiga, o'zligini anglamaydigan manqurlarga aylanish tahdidini yuzaga keltirmoqda.

Umuminsoniy ma'naviyat turli millatlarning o'ziga xos boshqa millatlar uchun ham ma'naviy oziqa bera oladigan qirralarini o'zida mujassamlashtirganligi bois, tabiiyki ravishda keng yoyilib boradi hamda jahonda yashayotgan turli millatlarning ma'naviyati rivojlanishiga yordam beradi. Shuning bilan birga umuminsoniy ma'naviyatning shakllantirish jarayonining o'zi ham milliy ma'naviyat rivojiga yordam beradi. Chunki bu jarayonda turli millat va elatlar teng huquq imkoniyatiga ega bo'lib, ularning har biri o'z ma'naviyatining boshqalar uchun ham zavq-shavq va ilhom bera oladigan jihatlari rivojlanishiga harakat qiladi hamda uni ommalashtirishda faol ishtirok etadi. Uning zamurida zo'ravonlik yo'li bilan o'zga millat va elatlar ongi, qalbini egallash maqsadi turmaydi, balki ma'naviy tenglik, samimiylik, o'zaro do'stlik, qardoshlik va bir-birini ulug'lash kabi umuminsoniy qadriyatlar turadi. Shuning uchun ham turli millatlarni o'zaro boyitib boradi, ularni yaqinlashtiradi va ma'naviyatning yuksalishiga yordam beradi.